View the original article

ПОЛІТИКА

Петро Григоренко і УГГ. Як радянський генерал виступив проти режиму СРСР і відкрив світу «імперію зла»

Радіо Свобода

02 листопада 2026, 18:32

До 50-ї річниці створення Української Гельсінської групи Радіо Свобода нагадує про те, з якою метою українські інтелектуали створили цю організацію, що вони робили і чому їх так люто переслідував радянський режим.

▸ Українська Гельсінська група (УГГ)

Від генерала до вигнанця

Генерал-майор Червоної армії, який командував дивізією на фронтах Другої світової війни, належить до тієї когорти людей, хто рухав історію, для кого Людина була у центрі Всесвіту. А це за радянської дійсності могло вартувати не лише посад і привілеїв, а й і свободи, і життя.

(Уперше цей текст був опублікований у 2016 році кореспонденткою Радіо Свобода Богданою Костюк (1964–2020)

Петро Григоренко народився на півдні України у селі Борисівка Запорізької області, навчався у Харкові і Москві, закінчив Військово-технічну академію та Академію генерального штабу СРСР.

Григоренко пройшов шлях від командира дивізії, генерала Червоної армії, викладача Військової академії імені Фрунзе й засновника кафедри військової кібернетики – до в'язня радянської каральної психіатрії, якого примусово вигнали з СРСР.

Знищити Григоренка просто побоялися, бо дуже важко з комдива-фронтовика, військового аналітика, який відкрито вступився за кримських татар, «зліпити особливо небезпечного злочинця».

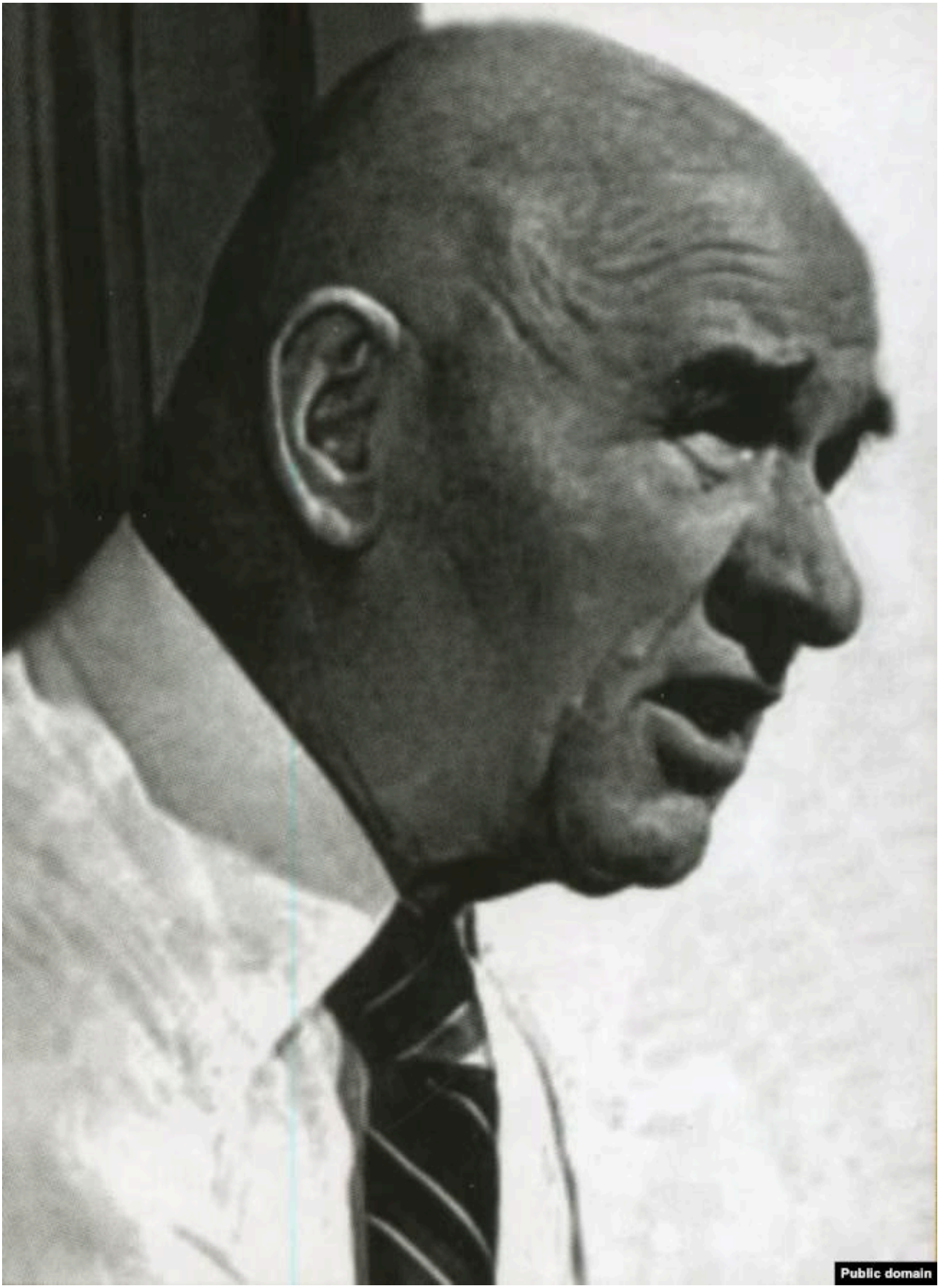
Петро Григоренко, (1907 Борисівка, Бердянський повіт, Таврійська губернія — 21 лютого 1987, Нью-Йорк) — радянський генерал-майор, українець, правозахисник

Розпочавши бойовий шлях на Далекому Сході, пройшовши командиром стрілецької дивізії фронти Другої світової війни, Петро Григоренко першим зробив неупереджений аналіз причин страшних втрат СРСР після нападу гітлерівської Німеччини. Генерал прямо вказав на нищівний вплив сталінських «чисток» на рівень військових кадрів, а також на згубне нехтування проблемами оборони, оскільки Сталін готував СРСР до атаки.

Дослідники визначають Григоренка як природженого стратега, людину із загостреним почуттям справедливості й відповідальності. Саме ці риси не дали Григоренкові закрити очі на тоталітарний характер радянської влади, на намагання правлячої компартійної верхівки усі свої прорахунки компенсувати за рахунок народу, а владу утримувати завдяки терору та репресіям.

Тож, ані унікальний бойовий досвід, ані колосальний внесок у військову науку, не врятували Петра Григоренка від гонінь, оскільки генерал не тільки «дозволяв собі» критикувати політику Сталіна і Хрущова, а й створив у 1963 році політичну організацію – «Спілку боротьби за відродження ленінізму».

Петро Григоренко. Архівне фото

Для КПРС генерал Григоренко складав особливу небезпеку, адже, як пояснює дисидент і правозахисник **Василь Овсієнко**, Петро Григоренко був «першим представником радянського правлячого класу, який виступив проти партократії, і

зрозумівши суть СРСР як тотальної «імперії зла», розробляв стратегію подолання цього зла».

Протест генерала Григоренка не був спонтанним, він знав, на що йшов, знав, що втратить не лише усі матеріальні блага та привілеї, а свободу чи навіть життя.

Читайте також: Генерал Петро Григоренко: «Я не хотів йти на поступки»

«Психушка» як покарання і об'єкт дослідження

Для генерал-майора Петра Григоренка радянська влада винайшла особливо цинічний спосіб покарання – його позбавили усіх звань, вигнали з роботи, а тоді оголосили несповна розуму і у 1964 році примусово запроторили у психіатричну лікарню.

Та аналітичний розум скрізь собі знайде роботу, перебуваючи у психлікарні, Григоренко ретельно вивчив «радянську психіатрію» в дії. Результатом стала праця Петра Григоренка під назвою «Про спеціальні психіатричні лікарні (дурдоми)», в якій він довів каральний характер радянської психіатрії і закликав змінити систему експертизи й утримання хворих у СПЛ й боротися «за надання громадськості справжньої можливості контролювати умови утримання і лікування хворих».

Праця Григоренка стала відома на Заході, і невдовзі СРСР, щоб уникнути сорому виключення з Міжнародної асоціації психіатрів (МАП) за використання психіатрії у політичних цілях, сам був змушений вийти з цієї організації.

Те, що КДБ та Компартія використовують психіатрію як спосіб розправи з інакомислячими, в СРСР знали багато людей. Відкрито проти цього виступали одиниці.

Киянин Семен Глузман (1946-2026), який був лікарем-психіатром і президентом Асоціації психіатрів України, директором Українсько-американського бюро захисту прав людини, у листопаді 1971 року провів незалежну заочну експертизу психічного стану генерала Григоренка і довів, що Григоренко – психічно здорова людина, і примусове утримування його у психіатричній лікарні є злочином.

«Я довів незаконність застосування проти генерала Григоренка методів репресивної терапії, довів, що він був психічно здоровою людиною. За це у 1972 році мене засудили до 7 років концтаборів, додатково «вліпивши» ще три роки

заслання», – розповідав Глузман журналістам американського видання «Українське слово» у 1992 році.

Семен Глузман відбував покарання у спеціально створеному радянською владою концтаборі для дисидентів – разом із Василем Стусом, Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком, Левком Лук'яненком.

Григоренко перетворив Гельсінську групу на міжнародний рух

Понад 5 років Петро Григоренко провів у психіатричних лікарнях. Проте від свого не відступився і після того, як СРСР вимушено підписав Гельсінський акт, придумав, як вивести боротьбу за права людини в Радянському Союзі на новий якісний рівень.

Черняховська спецпсихлікарня, Крим – одна з тих, де утримували Петра Григоренка

Навесні 1976 року Петро Григоренко став одним із засновників Московської Гельсінської групи (МГГ). «Ми вплинули на політичну ситуацію», так, перший керівник МГГ **Юрій Орлов** оцінив значення створення цієї організації.

Петро Григоренко активно спілкувався з українським футурологом **Миколою Руденком**, і вони вирішують проголосити про створення Української Гельсінської групи, що й сталося у листопаді.

А через місяць, у 5 грудня 1976 року, у День радянської Конституції Петро Григоренко виходить на площу Пушкіна у Москві й приєднується до мовчазної правозахисної демонстрації. Григоренко тоді сказав: «Спасибі всім, хто прийшов сюди вшанувати пам'ять мільйонів безневинно знищених людей! Спасибі усім і за те, що ви своєю присутністю тут висловили солідарність із в'язнями сумління!»

Петро Григоренко разом із академіком **Андрієм Сахаровим** були чи не найвідомішими на той час у світі радянськими дисидентами. Радянська влада вже не могла нічого зробити з ними, щоб це не викликало протесту і санкцій західного світу. Тому Сахарова відправляють у заслання в Нижній Новгород, а Григоренка – ніби для лікування за кордон і позбавляють громадянства СРСР.

За межами СРСР Петро Григоренко продовжив боротьбу, підтримавши Вашингтонське представництво УГГ. Попри дуже поганий стан здоров'я, Григоренко їздив Європою, виступав у різних країнах, закликаючи підтримати радянських дисидентів та боротися за звільнення незаконно ув'язнених.

Микола Руденко, Раїса Руденко, Зінаїда Григоренко, Павло Григоренко (70-ті роки)

Григоренко наполягав, що Захід мусить контролювати дотримання норм Гельсінських угод, і якщо права людини в СРСР брутально порушуються, то угоди слід розірвати.

Завдяки діяльності генерала Григоренка, його особистій переконливості та популярності Гельсінський правозахисний рух набув статусу міжнародного, а про українських правозахисників і в'язнів сумління дізнався світ.

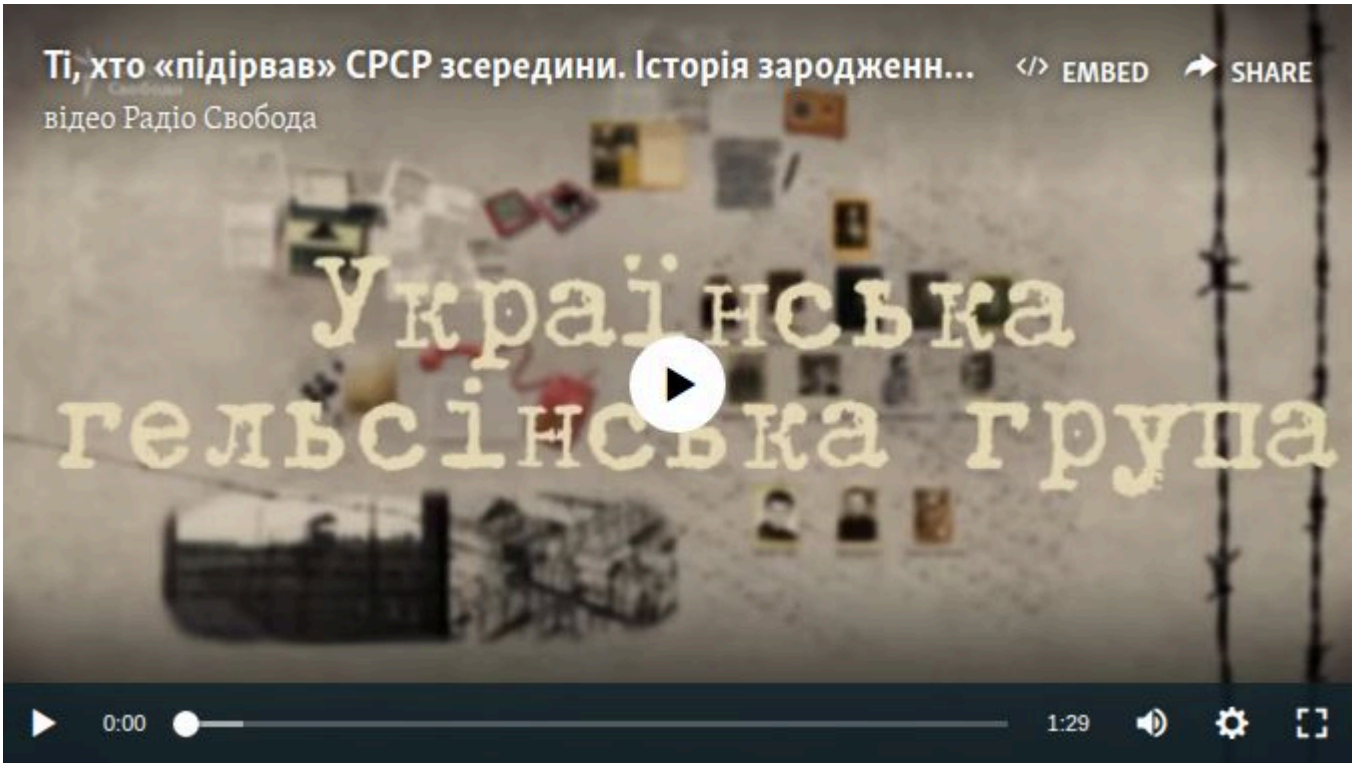
Григоренко переконував, що поширення інформації про злочини СРСР є дієвим інструментом і заохочував українську діаспору долучатися до цієї справи.

Разом з Надією Світличною він налагодив видання «Вісника репресій в Україні», який видавався українською і англійською мовами. Цю інформацію також поширювало Радіо Свобода.

Зустрівшись із 40-м президентом США **Рональдом Рейганом** Петро Григоренко особисто розповів про репресії та переслідування інакомислячих, які чинить радянська влада.

За словами Василя Овсієнка, є підстави вважати, що саме Григоренкові належить визначення СРСР як «імперії зла», яке публічно використав Рональд Рейган.

Десять років тому, до 40-річчя створення УГГ, Радіо Свобода зібрало факти, записало багато інтерв'ю і створило цикл публікацій про членів Української Гельсінської групи для спеціального проєкту – «Вони підірвали СРСР зсередини».

Григоренко і кримськотатарський народ

Неоціненною є роль Петра Григоренка у долі незаконно депортованого з Криму за наказом Сталіна кримськотатарського народу.

«Перестаньте просити! Поверніть те, що належить вам по праву, але незаконно у вас відібрано», – сказав генерал Григоренко кримським татарам на панахиді за письменником **Олексієм Костеріним** у 1968 році.

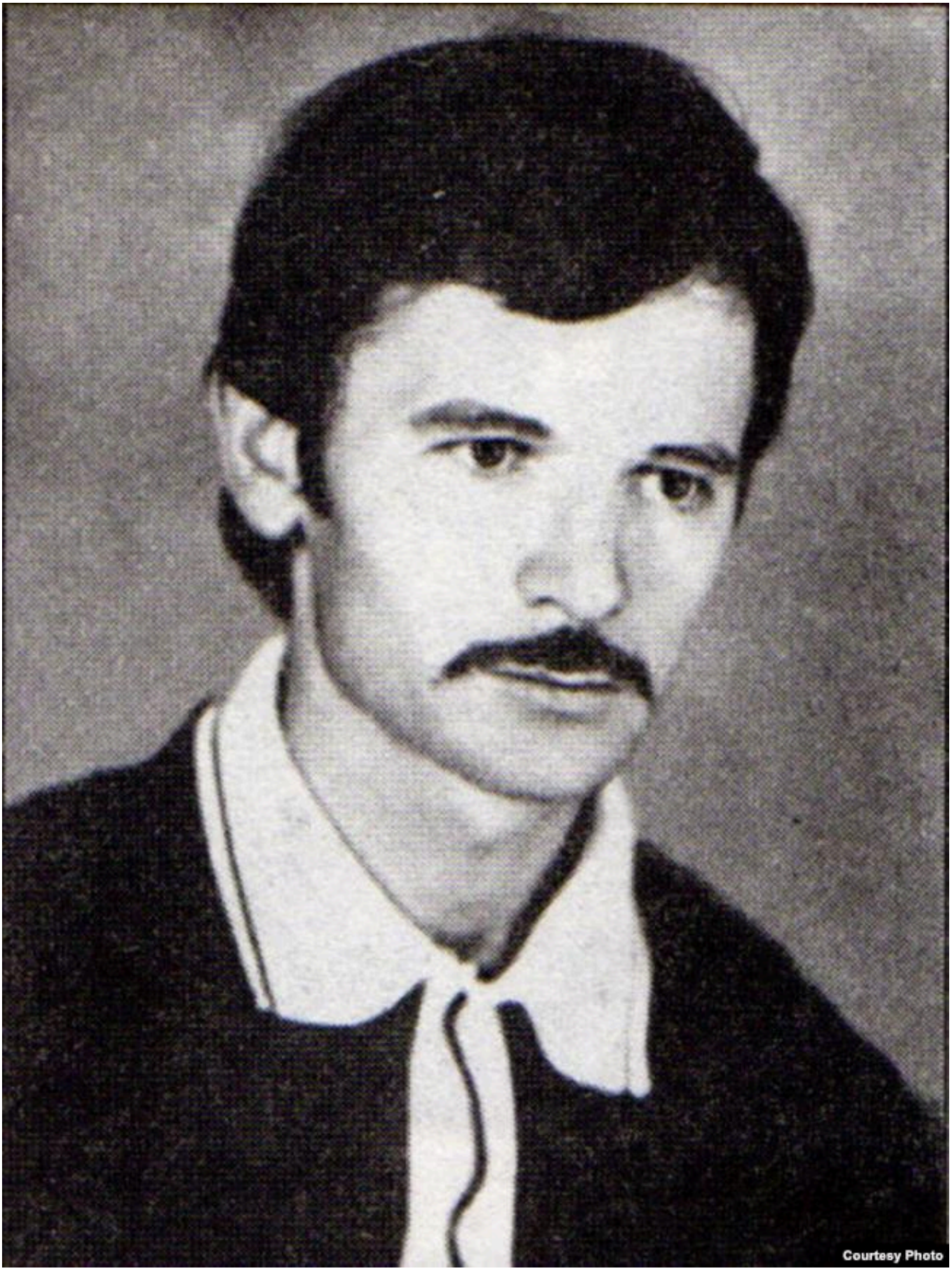

Петро Григоренко. Архівне фото

«Кримських татар хотіли винищити як націю, частково – фізично, потім – шляхом асиміляції. Саме для останнього кримських татар позбавили споконвічної Батьківщини… Ліквідували: кримськотатарську національну автономію, кримськотатарську мову, кримськотатарську літературу, духовне життя народу, його вірування, традиції, свята», – так описував Петро Григоренко злочин радянської влади проти корінного народу Криму.

Депортацію кримських татар генерал Григоренко кваліфікував як геноцид: «Звертайтеся по допомогу до світової прогресивної громадськості й до міжнародних організацій. Те, що з вами зробили в 1944 році, має цілком певну назву. Це чистісінької води геноцид – один із найтяжчих видів злочину проти людства…».

У 1968 році Петро Григоренко познайомився із лідером кримськотатарського народу **Мустафою Джемілєвим** і надалі завжди намагався підтримувати його. Зокрема, саме Григоренко доклав зусиль, щоб президент США Рейган виступив на захист Джемілєва, врятувавши його від сьомого ув’язнення.

Мустафа Джемілєв, 1973 рік

Сам Мустафа Джемілєв сказав, що кримські татари вважають Петра Григоренка «не просто своїм другом, а кримськотатарською людиною».

«Завдяки Петру Григоренку радянській владі не вдалося створити міжнаціональну напругу між кримськими татарами та українцями. Хоча кримських татар, які повертались, викидала з Криму і зносила бульдозерами будинки саме влада України, кримські татари чітко бачили межу між чиновниками, що вислужувалися перед Кремлем, і справжніми представниками цього народу», – наголосив Джемілєв, виступаючи на мітингу в Сімферополі до 100-річчя від дня народження Григоренка.

Петро Григоренка виступав на захист не лише кримських татар, а й євреїв та вірмен, чеченців і німців Поволжя, які піддавалися репресіям за національною ознакою у «тюрмі народів» – СРСР.

«Я прожив довге і складне життя, пережив часи смутні, бурхливі і страхітливі. Я помилявся і прозрівав, жив серед людей і для людей, я покладався на їхню допомогу...», – написав Петро Григоренко у своїх спогадах. І, вочевидь, «покладання на людей» виявилося правильною стратегією.

▸ Члени Української Гельсінської групи

Клікніть, щоб відкрити проект про УГГ:

ДИВІТЬСЯ ТАКОЖ:

Людмила Алексєєва про створення Української Гельсінської групи

ДИВІТЬСЯ ТАКОЖ:

«Козацька матір» і УГГ. Оксана Мешко, яку в 76 років режим СРСР відправив у заслання до Охотського моря

ДИВІТЬСЯ ТАКОЖ:

Микола Руденко. Філософ, співзасновник УГГ. За що його переслідували в СРСР

Україна | Світ | Політика | Суспільство | Важливе на Свободі | Українська Гельсінська група

© Радіо Свобода, 2026 | Усі права застережено.